

Осінов В.І.

Міжнародний гуманітарний університет

ЗБІР ДОКАЗІВ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті досліджується процес збирання доказів у міжнародному кримінальному процесі з акцентом на принцип об'єктивності та неупередженості розслідування.

Наголошено на принципі об'єктивності досудового розслідування та зобов'язанні сторін кримінального процесу збирати як обтяжувальні, так і виправдувальні докази.

Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, прокурор зобов'язаний враховувати як докази обвинувачення, так і виправдання.

Автор аналізує підходи до доказування у США, ФРН та Україні, акцентуючи увагу на розподілі обов'язків між сторонами та судом.

Детально проаналізовано допустимість доказів як центральну умову їх використання в суді, з урахуванням міжнародної практики. Окрема увага приділяється викликам збору доказів у зонах бойових дій, зокрема фізичній небезпеці для слідчих, обмеженому доступу до місць злочину та труднощам у взаємодії з потерпілими.

Особливу увагу приділено питанням допустимості доказів, зокрема їх правовій придатності та відповідності процесуальним вимогам, а також викликам, пов'язаним із їхнім отриманням в умовах збройних конфліктів.

Розглянуто роль технологій, зокрема супутникових знімків, цифрових пристроїв і штучного інтелекту, у забезпеченні доказової бази, а також новітні ініціативи МКС – OTPLink та Project Harmony.

Наголошено на потенціалі цифрових платформ для оптимізації збору, обробки й аналізу доказів, водночас зазначено ризики, пов'язані з алгоритмічною упередженістю, недостовірними повідомленнями та обмеженим доступом до цифрових ресурсів.

Стаття підкреслює необхідність адаптації міжнародного кримінального процесу до сучасних технологічних умов, одночасно з дотриманням етичних та правових стандартів доказування.

У заключній частині окреслено основні проблеми міжнародного доказування: обмежений доступ до доказів, складність перевірки автентичності, бар'єри міжнародного співробітництва та необхідність дотримання етичних і правових стандартів.

Автор підкреслює, що подальший розвиток міжнародного кримінального правосуддя має поєднувати високі технології із належними процесуальними гарантіями.

Ключові слова: докази, допустимість доказів, прокурор, цифрові технології, Міжнародний кримінальний суд, міжнародне співробітництво, доказування.

Постановка проблеми. Збір доказів у міжнародному кримінальному процесі є одним з основних етапів, що визначає успішність притягнення до відповідальності осіб, що вчинили міжнародні злочини, такі як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочин агресії. Міжнародний кримінальний процес відрізняється від національних правових систем своєю специфікою: він охоплює різноманітні правопорушення, які мають глобальний масштаб, і проводиться в умовах складних політичних, гуманітарних та безпекових ситуацій. Внаслідок цього процес збору доказів вимагає не тільки високих професійних стандартів, але й дотримання строгих етичних та правових норм.

Проблема збору доказів у міжнародному кримінальному процесі полягає в кількох важливих аспектах: наявність юридичних і фактичних бар'єрів; допустимість та оцінка доказів; збір доказів у конфліктних зонах та порушення прав людини; міжнародне співробітництво та його обмеження; етичні та правові стандарти збору доказів; використання новітніх технологій для збору доказів.

Усі ці фактори потребують детального аналізу та постійного удосконалення процесу збору доказів у міжнародних кримінальних судах. Тому, щоб забезпечити справедливе правосуддя, необхідно знайти баланс між ефективністю збору доказів, їхньою допустимістю і правами учасників процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню збору доказів у міжнародному кримінальному процесі присвячена увага у дослідженнях таких науковців, як: А. Кассезе, В.А. Шабас, М.Ч. Бассіуні, А. Сісулі, П. Хернандес, С.Д. Мерфі та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз особливостей збору доказів у міжнародному кримінальному процесі, зокрема труднощі, які виникають в умовах конфліктних ситуацій, та окреслити напрямки вдосконалення доказової діяльності в міжнародних кримінальних судах.

Виклад основного матеріалу. У міжнародному кримінальному процесі основним принципом є обов'язок слідства розглядати як докази обвинувачення, так і докази виправдання. Згідно зі Статутом Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), прокурор «вивчає усі обставини, що свідчать як на користь, так і проти особи» [1].

Джерела доказів у міжнародних кримінальних справах є різноманітними: свідчення очевидців, експертні висновки, документи, фотознімки, аудіо- та відеоматеріали, супутникові зображення та електронні дані [2, р. 98]. Так, І. Л. Беспалько та В. В. Вапнярчук підкреслюють, що, наприклад, «кримінальний процес США характеризується відсутністю єдиного центрального органу, в руках якого була б сконцентрована вся повнота повноважень по здійсненню кримінальних процесуальних дій і прийняттю рішень, і який би здійснював доказування з метою повного, всебічного та об'єктивного встановлення всіх обставин кримінального правопорушення. Кожна з сторін (обвинувачення і захисту) здійснює власне розслідування, збираючи докази для подальшого їх представлення в суді» [3, с. 45].

В кримінальному законодавстві ФРН, як зауважує А. Молдован, обов'язок доказування у німецькому кримінальному процесі покладається на суд. А на стадії попереднього розслідування цей обов'язок покладається на прокуратуру. Крім того, беручи участь у судовому засіданні, прокурор сприяє дослідженню доказів, допомагає суду [4].

В українському законодавстві, зокрема, ст. 93 КПК України визначає, що «збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому цим Кодексом» [5]. А ст. 84 КПК України зауважує, що до доказів в кримінальному провадженні відносяться «фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на під-

ставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню» [5].

І. Л. Беспалько та В. В. Вапнярчук роблять наступний висновок: «як і в кримінальному процесі України, так і в США головними властивостями доказів є їх належність, допустимість, достатність, вагомість. Однак на відміну від вітчизняного кримінального процесу, в США кожна зі сторін здійснює власне розслідування, збираючи докази для подальшого їх представлення в суді» [3, с. 48].

Збір доказів у зонах бойових дій залишається викликом для міжнародних слідчих органів. У звіті Human Rights Watch за 2021 рік зазначено, що слідчі часто стикаються із загрозами фізичній безпеці, неможливістю охопити усі місця злочинів та обмеженням доступу до документальних матеріалів [6, р. 23].

Особливу увагу потрібно приділити питанню допустимості доказів. В. М. Тertiшник зазначає, що допустимість доказів означає правову придатність їх для використання у кримінальному процесі як аргументів у доказуванні, а саме: 1) фактичні дані як докази, одержані: а) уповноваженим на те суб'єктом; б) з відомого, перевіреного та не забороненого законом джерела; в) у встановленому законом порядку з дотриманням процесуальної форми, яка гарантує захист прав та законних інтересів громадян; 2) фактичні дані та сам процес їх одержання належним чином закріплені та засвідчені; 3) зібрані докази та інші матеріали кримінального провадження загалом дають змогу здійснити перевірку достовірності та законності одержання фактичних даних [7, с. 288, 290].

І. О. Завидняк зауважує, що говорячи про допустимість доказів в процесі надання міжнародної правової допомоги в розслідуванні злочинів транснаціонального характеру, докази є допустимими, якщо вони отримані на законних підставах, компетентним органом іноземної держави, який діяв у рамках і за дорученням компетентних органів запитуючої держави, з точним дотриманням суб'єктами міжнародної правової допомоги вимог міжнародного договору та національного законодавства щодо порядку здійснення співробітництва, провадження запитуваної процесуальної дії, способу фіксації доказової інформації та забезпечення прав осіб, які залучаються до участі у провадженні [8, с. 333].

Згідно з практикою Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії

(справа «Прокурор проти Тадіча»), докази, отримані внаслідок порушення основоположних прав людини, можуть бути визнані недопустимими [9]. Це положення підкреслює важливість дотримання стандартів справедливого судочинства навіть під час збору доказів у надзвичайних умовах.

Важливим нововведенням є залучення технологій штучного інтелекту та аналізу великих даних для ідентифікації доказів масових злочинів. Як підкреслює Л. Фрідман у своєму дослідженні, що у міру розвитку технологій постійно з'являються нові інструменти, які змінюють характер і доступність доказів у судовому процесі. Поширення, взаємозв'язаність і функціональні можливості мобільних пристроїв із вбудованими камерами та доступом до інтернету, які фіксують значно більше інформації про діяльність і спілкування людей, ніж будь-коли раніше, змінюють спосіб, у який кримінальні слідчі та прокурори збирають, оцінюють і представляють докази в суді [10, р. 283]. Це особливо актуально для міжнародних кримінальних процесів, де прокурорам необхідно представити великий і різноманітний обсяг доказів для доведення численних обвинувачень, пов'язаних із складними збройними конфліктами. Завдання прокурора – надати докази таким чином, щоб допомогти судді чи складу суду оцінити їхнє значення та зрозуміти, як вони вписуються в загальний наратив.

Використання супутникових знімків, автоматичного розпізнавання обличчя та збору відкритих джерел інформації дозволяє підвищити ефективність розслідувань. А сучасні цифрові пристрої здатні зафіксувати набагато більше інформації про ситуацію, ніж може сприйняти свідок, а інноваційні засоби представлення дають можливість юристам доповнити та підсилити докази за рахунок додаткових даних і створення переконливих візуальних матеріалів. У справах, що стосуються воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, потрібна велика кількість і різноманітність доказів для пояснення контексту конфлікту й доведення складу злочину та форм відповідальності

Отже, в умовах сучасних конфліктів велике значення набули цифрові технології, що дозволяють фіксувати порушення прав людини у реальному часі. З літа 2023 року збір доказів у МКС здійснив значний крок уперед із впровадженням платформи OTPLink. Ця нова онлайн-платформа забезпечує більш доступний шлях для свідків міжнародних злочинів – включаючи зґвалтування, тортури, вбивства та поневолення – безпосеред-

ньо подавати інформацію прокурорам у режимі реального часу. OTPLink доповнює ширшу цифрову ініціативу МКС під назвою Project Harmony, яка використовує хмарні обчислення та штучний інтелект для обробки великого обсягу складної інформації та доказів. У сукупності ці ініціативи обіцяють зробити подання інформації доступнішим, спростити та забезпечити безпеку обробки, збереження та аналізу доказів, а також пришвидшити аналіз складної інформації. Зрештою, ці інструменти мають сприяти реалізації завдань міжнародного кримінального правосуддя, надаючи жертвам та свідкам більше можливостей та пришвидшуючи функцію Суду з встановлення істини [11].

Втім, попри усі переваги, нові системи мають і недоліки. Неграмотність, мовні бар'єри та відсутність цифрової інфраструктури обмежують коло осіб, які можуть скористатися OTPLink, хоча це можна частково подолати завдяки інформаційній роботі МКС і програмам перекладу. Алгоритми Project Harmony повинні допомогти виявляти закономірності насильства та осіб, тому питання алгоритмічної упередженості є критичним для успіху програми. Існує також ризик, що окремі особи або організації можуть подавати неправдиву або оманливу інформацію як докази – отже, алгоритми мають супроводжуватися ретельною цифровою та ручною перевіркою, а моделі повинні бути навчені з урахуванням таких потенційно недостовірних даних.

Запровадження Офісом прокурора платформ OTPLink і Project Harmony безперечно є прогресивним кроком у розвитку міжнародного кримінального правосуддя. Мета OTPLink не буде повністю досягнута, якщо Офіс прокурора не інвестуватиме у заходи з інформування та перекладацькі послуги, щоб гарантувати, що платформа та ефективність її використання охоплюють усіх зацікавлених сторін – зокрема постраждалі спільноти, потенційних жертв і свідків у межах всіх Ситуацій на етапі попереднього вивчення та розслідування.

Так само, у прагненні використати новітні технології, Project Harmony має на меті підвищити ефективність загального управління доказами в МКС, дозволяючи ОП стратегічно використовувати обмежені ресурси та аналізувати великі обсяги даних і доказів із меншими витратами й у коротші строки. Водночас Project Harmony також є вразливим до низки ризиків, зокрема проблем справедливості й так званих «ворожих прикладів» (adversarial examples), з якими слід боро-

тися шляхом постійного вдосконалення моделі та підвищення можливостей автентифікації.

Виокремимо, які ж проблеми у зборі доказів у міжнародному кримінальному процесі сьогодні існують:

1. Наявність юридичних і фактичних бар'єрів: Міжнародні кримінальні слідчі органи стикаються з проблемами в доступі до необхідних місць та осіб, які можуть бути важливими для розслідування. Часто збору доказів заважають умови збройних конфліктів, політична нестабільність чи обмеження, що накладаються урядами держав. У таких умовах дуже складно зібрати достовірні свідчення, документи чи інші матеріали, що можуть бути використані в судовому процесі.

2. Допустимість та оцінка доказів: В одних випадках певні категорії доказів, здобуті за допомогою цифрових технологій (наприклад, супутникові знімки, дані з соцмереж або відео з місць подій), можуть бути піддані сумнівам щодо їх автентичності. В інших випадках використовуються докази, здобуті в умовах, що можуть порушувати основоположні права людини, зокрема права на недоторканність особистості та справедливий суд. Проблеми виникають також щодо оцінки свідчень, адже не завжди можна встановити їх достовірність або коректність у контексті міжнародного кримінального процесу.

3. Збір доказів у конфліктних зонах та порушення прав людини: Збір доказів під час збройних конфліктів, де відбуваються масові порушення прав людини, створює значні труднощі. Слідчі та прокурори часто опиняються в небезпечних умовах, де їхнє життя може бути під загрозою. Збір свідчень від потерпілих або очевидців може бути ускладнений не тільки фізичною небезпекою, але й психологічними бар'єрами, зокрема страхом помсти або репресій.

4. Міжнародне співробітництво та його обмеження: Для ефективного збору доказів необхідне широке співробітництво між міжнародними та національними органами, а також неурядовими

організаціями, що займаються правами людини. Однак часто політичні інтереси та національні інтереси держав можуть стати перешкодою для такого співробітництва. Деякі країни можуть відмовлятися надати необхідну допомогу або доступ до своїх територій для проведення розслідувань. Зокрема, це стосується ситуацій, коли держави є відповідальними за порушення міжнародного права.

5. Етичні та правові стандарти збору доказів: Збір доказів у міжнародному кримінальному процесі пов'язаний з важливими етичними та правовими викликами. Прокурори та слідчі повинні дотримуватися строгих стандартів, що визначають, яким чином можуть бути отримані докази, щоб вони були законними і допустимими в суді. Використання доказів, отриманих із порушенням прав людини, може поставити під сумнів законність самого судового процесу.

6. Використання новітніх технологій для збору доказів: Використання технологій, таких як цифрові методи розслідувань, супутникові знімки та автоматизовані системи збору даних, відкриває нові можливості для міжнародного кримінального процесу. Ці технології дозволяють збирати докази, що можуть бути використані в суді, навіть у випадках, коли доступ до традиційних джерел доказів є обмеженим. Однак і ці новітні методи не позбавлені труднощів, пов'язаних з автентичністю даних і можливістю маніпуляцій.

Висновки. Ефективний збір доказів є основою справедливого міжнародного кримінального процесу. Головними викликами залишаються забезпечення достовірності інформації в умовах збройних конфліктів, дотримання стандартів прав людини під час збору доказів і адаптація процедур до сучасних технологічних реалій. Подальший розвиток міжнародного кримінального процесу має бути спрямований на удосконалення методики доказування, ширше залучення цифрових інструментів та посилення гарантій прав учасників судових процесів.

Список літератури:

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 27.04.2025).
2. Kooops G. Theory and practice of international and internationalized criminal procedure. Kluwer Law Intl., 2005. 358 p.
3. Беспалько І.Л., Вапнярчук В.В. Особливості процесу доказування в кримінальному процесі Сполучених Штатів Америки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Вип. 81. С. 39-49.
4. Молдован А. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. 2-ге вид.: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
6. Human Rights Watch. *World Report. 2021*. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2021> (дата звернення: 27.04.2025).
7. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид., допов. і переробл. Київ, 2003. 1120 с.
8. Завидняк І.О. Допустимість доказів, отриманих у процесі надання міжнародної правової допомоги, під час розслідування економічних злочинів транснаціонального характеру. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 332-335.
9. ICTY, Prosecutor v. Tadić, Decision on the Defence Motion, 1995. URL: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (дата звернення: 27.04.2025).
10. Freeman L. Digital evidence and war crimes prosecutions: the impact of digital technologies on international criminal investigations and trials. *Fordham International Law Journal*. 2018. № 41(2). P. 283-336.
11. Digital Evidence Collection at the Int'l Criminal Court: Promises and Pitfalls / by Hayley Evans and Mahir Hazim. July 5, 2023. URL: <https://surl.lu/qkvjdw> (дата звернення: 27.04.2025).

Osipov V.I. COLLECTION OF EVIDENCE IN INTERNATIONAL CRIMINAL PROCEEDINGS

This article explores the process of evidence collection in international criminal proceedings, with an emphasis on the principles of objectivity and impartiality in investigations.

It highlights the requirement, under the Rome Statute of the International Criminal Court, for the Prosecutor to consider both incriminating and exonerating evidence.

The author examines evidentiary approaches in the United States, Germany, and Ukraine, focusing on the distribution of responsibilities between the parties and the court.

Particular attention is paid to the admissibility of evidence as a central condition for its use in court, taking into account international practice.

The article also addresses the challenges of collecting evidence in conflict zones, including physical dangers to investigators, restricted access to crime scenes, and difficulties in interacting with victims.

Special focus is given to the legal admissibility of evidence, including its procedural validity and compliance with due process standards, as well as challenges related to its collection during armed conflicts.

The article discusses the role of technology—such as satellite imagery, digital devices, and artificial intelligence—in building evidentiary foundations, alongside recent initiatives by the ICC, including OTPLink and Project Harmony.

The potential of digital platforms to enhance the collection, processing, and analysis of evidence is emphasized, while also acknowledging risks linked to algorithmic bias, misinformation, and unequal access to digital resources.

The article underscores the need for international criminal proceedings to adapt to modern technological realities while maintaining ethical and legal standards of proof.

In conclusion, it outlines key issues in international evidence gathering: limited access to evidence, difficulties in verifying authenticity, barriers to international cooperation, and the imperative to uphold ethical and legal guarantees.

The author argues that the future development of international criminal justice must integrate advanced technologies with robust procedural safeguards.

Key words: evidence, admissibility of evidence, prosecutor, digital technologies, International Criminal Court, international cooperation, evidentiary process.